

15. Шанидзе Н.О. Система безперервної освіти як чинник соціалізації особистості: Дис... канд. соціол. наук 22.00.04 / Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2005. – С. 136.

Парыш Н. М. Информационно-аналитические и просветительские технологии в формировании экологической культуры студентов инженерно-педагогических специальностей.

Цель использования информационных технологий – формирование готовности будущих инженеров-педагогов к использованию компьютерных технологий в профессиональной деятельности как результата специальной подготовки, который представляет собой интегральное образование личности будущего инженера-педагога, возникает в сочетании мотивов, теоретических, профессионально значимых знаний, умений, навыков и педагогического опыта, которые соответствуют направлению по профилю инженерно-педагогической деятельности.

Ключевые слова: человек, культура, природа, деятельность, экология, образование, воспитание.

Parysh N. M. Information-analytical and educational technology in the formation of ecological culture of students of engineering and pedagogical specialties.

The use of information technology is targeted at developing readiness for future engineers, teachers to use computer technology in their professional activities, as a result of specific training, which is the integral formation of a future engineer, a teacher, there is a combination of motives, theoretical, professionally relevant knowledge, skills and teaching experience that correspond to the direction of the profile of engineering and teaching.

Keywords: people, culture, nature, activity, ecology, education, education.

Отрешко В. С.

**ІДЕЯ ПРАЦІ В ІСТОРІЇ (ВІД ПЛАТОНА ДО ДЮРКГЕЙМА)
ТА ЇЇ РОЛЬ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

У статті проаналізована ідея праці як основного чинника утвердження справедливого способу життя, зокрема в наукових розробках Платона, Маркса та Дюркгейма; підкреслено актуальність цієї ідеї для сучасної України: ідея праці може стати тим камертоном, за яким мають здійснюватись всі державотворчі процеси.

Ключові слова: людина, праця, культура, державотворення, здоровий спосіб життя.

Історично і соціально доведена роль праці в становленні та розвитку людини та суспільства. Праця є тим унікальним і єдиним способом, яким Людина, перетворюючи Природу, утверджує Культуру, а вслід за нею і на її основі формує себе як Особистість. Здавалося б, все просто і ясно, однак далеко не завжди і не для всіх. Історично людина праці не завжди мала можливість користуватись результатами своєї праці. Здебільшого їх привласнювали інші, звідси – глибоке відчуження людини від праці, її результатів, людини від суспільства і від самої себе. Звідси ж бере витоки процес «втечі людини від праці», намагання самоствердитись поза межами праці, нетрудовим способом.

Подолання відчуження й повернення людини до трудового способу життя є одним з головних завдань повернення людини і суспільства до загальноцивілізаційних засад суспільного розвитку. Актуальним це завдання є й для України. Утвердження трудового способу життя ми розглядаємо як один з головних пріоритетів українського державотворення. Зупинимось на цьому більш детально.

Мета статті – проаналізувати становлення праці як філософської категорії та визначити її роль у контексті українського державотворення.

При огляді основних класичних концепцій щодо ролі праці у становленні та розвитку людини та суспільства доречно згадати, що обґрунтування її необхідної ролі для становлення гармонійного суспільства можна знайти у філософських концептах Стародавнього Китаю, Індії та античної Греції. Так, наприклад, теорія ідеального суспільства Платона базується на поділі людей за видами діяльності та сегментацією їхніх суспільних обов'язків на базі цього критерію. На думку Платона, у суспільстві є величезна кількість різноманітних потреб, задоволення яких навіть щодо окремої людини потребує застосування багатьох видів праці. Мислитель був переконаний, що суперечності між обмеженими індивідуальними можливостями людей та їх безмежними потребами вирішуються в результаті утворення держави. «Держава виникає із потреб людини, – писав Платон, – ніхто не в змозі сам задовольнити всі свої потреби..., різноманітність потреб збирає людей у суспільство з метою взаємодопомоги, і ми називаємо це суспільство державою» [7, 96].

Аристотель один з найперших висунув думку про прирівнювання й порівнянність «всіх ремесел і мистецтв», виходячи з неминучості

обміну, який впливає із природи речей і полегшує задоволення потреб. Крім того, він пропонував розрізнати працю як гідний спосіб забезпечення життєдіяльності людини та суспільства та хрематистику, яка є протиприродною і безчесною, представляє собою «мистецтво наживати статок, з чим і пов'язане уявлення, нібито багатство і нажива не мають ніяких меж» [1, 103], тобто надмірне прагнення до безмежного багатства, пов'язане з монопольною торгівлею, лихварством, загарбництвом, зазначаючи, що такі прагнення наносять шкоду розвитку та вихованню людини та суспільству в цілому.

В українській філософській спадщині також є оригінальна та актуальна досі концепція праці Г. Сковороди. Великим його досягненням було те, що він відкинув середньовічну ідею про працю як кару за первородний гріх і розглянув працю як внутрішню потребу людини, як, власне, спосіб її існування. Трудова діяльність за Г. Сковородою – універсальний спосіб людського буття, визначення людської сутності [4, 45]. Праця є основою щастя, на тлі якого перегукуються і концентруються особисті потреби з суспільними. Але людина «свою роботу» знаходить не одразу, проходить тернистим шляхом пошуків і хвилювань. Цього не потрібно остерігатися, адже «...самый тесный, жесткий и крутой путь бывает легким, если сам Бог указывает дорогу к намерению и, конечно, указывает тому, кого родил к сему» [4, 441].

Дійсно продуктивною та ефективною соціально та етично є «чесна праця». Намагаючись віднайти передумови саме такої поведінки працюючих суб'єктів, Сковорода піднімає таке важливе питання сучасної економічної науки, як примус до праці. Економічна теорія змальовує довгий шлях, яким проходить потреба до втілення у діяльність. Так, конкретна потреба виводиться з положення людини у суспільстві, яке визначає її можливості, потім потреба модулюється наявними економічними відносинами в інтерес, який відбивається у свідомості як стимул, що породжує зацікавленість як рушійну силу діяльності. Приблизно таким був шлях роздумів Г. Сковороди, який писав: «Голова делу то, чтоб узнать, отсюда родится желание, от желания иск, потом получение; вот и благополучие...» [4, 326].

Незадоволеність, прагнення багатств, на думку філософа, відволікають від головного – пошуку «сродної» праці. «Так вот сей же час видна бедности нашей причина: что мы, погрузив все наше сердце в приобретение мира и в море телесных надобностей, не имеем времени выникнуть внутрь себе, очистить и поврачевать... душу нашу». Справжня цінність людини визначається не багатством, походженням чи посадою, бо цінність у внутрішніх здібностях: чесності,

справедливості, працелюбстві. Людина вільна робити вибір. А свобода від народження – найдорожче благо: «Что-то за вольность? Добро в ней какое? Ины говорят, будто золотое...» [4, 91].

Людина, створюючи матеріальні й духовні цінності, неодмінно повинна здобути те, чого прагне. Праця – життєстверджуюча основа, не тільки фізична, а й розумова (духовна) діяльність, сутність яких визначається природними ознаками. Вона – визначальна характеристика і показник добробуту кожної людини. Її результат – продукт споживання, але найбільша насолода – процес, протягом якого ми розкриваємося і самостверджуємося як особистості. Досягнення пізнання повинні визначити правильний шлях у житті за допомогою праці, яка «всякому благу отец», реалізувати себе у суспільстві, приносячи йому дійсну користь. Бо виконуючи несродну працю, людина суспільству лише шкодить: «Как не повредит, если худо несть должность? Как не худо, если нет упрямого рачения и неутомимого труда? Откуда... труд, если нет охоты... Охота, есть ражение, склонность и движение» [4, 417-418].

Отже, сродна праця – це процес духовно-практичного освоєння світу; олюднена праця, що несе в собі позитивні, конструктивні сутнісні сили, допомагає людині здобути сутнісні сили та реалізувати їх; праця, в якій стверджується спорідненість людини з усім сущим і водночас змінюються індивідуальність, неповторність, свобода та моральна суверенність особистості [4, 39]. Тому правильний вибір праці за покликанням є вираженням життєдіяльності і самоутвердження людини-особистості. Бо «...житие значит: родиться, кормиться, расти и умаляться, а жизнь есть плодоприношение, прозябшее от зерна истины» [4, 7]. Ідеалом суспільства для Г. Сковороди було суспільство працівників, які пізнали радість творчої праці: «...пчела есть герб мудрого человека, в сродном деле трудящагося» [4, 126].

Отже, Г. Сковорода одним із перших вчених Нового часу висунув ідею перетворення праці із засобу до життя на найпершу життєву потребу та найвищу насолоду (концепція сродної праці). Сенс людського буття він вбачав у праці, а справжнє щастя – у вільній праці за покликанням. Думка про визначальну роль спорідненої праці у забезпеченні щасливого життя вперше набула рис загального принципу вирішення соціальних проблем [5, 41]. Як зазначає з цього приводу Я. Жаліло, зараз, коли наша країна знаходиться у скрутному становищі, філософія Г. Сковороди подає з глибини століть руку допомоги. Багато хто бачить у його теоріях заклик змиритися, відійти від світу, пасивно споглядати [3, 37]. Це помилкове враження. Головне

у філософії Сковороди – активна діяльність суб'єкта, людини, яка шукає своє тверде місце у мінливому житті. Цей пошук, як наголошує Сковорода, нерозривно пов'язаний з етикою людського співіснування: «Если любишь прибыль, ищи ее приличным путем» [8, 445]. Філософ зневажав тих, хто грабує інших заради власного добробуту, змалювавши добре знайому нам сьогодні психологію «как не тронуть чужого, если само в глаза пльвет?» [3, 35].

Проте яким б вагомим не був внесок філософів стародавнього світу та доби відродження історично феномен праці та її роль у розвитку суспільства та особистості стають самостійним предметом вивчення для науки в той момент, коли рівень розвитку продуктивних сил вступає в різке протиріччя зі сформованою системою організації виробництва. Найбільш явно це виявилось у формуванні класичних концепцій праці в другій половині XIX – першій половині XX століть.

Найбільш історично значущою за політичними та ідеологічними наслідками виявилась концепція праці, запропонована марксизмом. У марксизмі праця відіграє дуже важливу роль для розуміння становлення, історичного розвитку та функціонування суспільства. По-перше, праця є фундаментальною антропологічною характеристикою. Саме вона створила людину. Праця є також базисною умовою існування суспільства. У «Капіталі» Маркс говорить про те, що праця є загальною умовою обміну речовин між людиною та природою, вічна, природна умова людського життя. Згідно з марксистською позицією суть праці, її вирішальна роль полягає в тому, що вона є формою становлення і розвитку людини. Причому джерелом становлення і розвитку людини є не тільки споживання ним продуктів, виготовлених у процесі праці, але і сама праця, тобто сама її діяльність. Найбільша сила і потужність, невичерпна життєва енергія праці полягають в тому, що вона, по суті, є творцем людини, постійним джерелом її розвитку. Праця, маючи відношення до природи, виступає як «перша основна умова всього людського життя, і при тому в такому ступені, – писав Ф. Енгельс, – що ми у відомому сенсі повинні сказати: праця створила саму людину» [9, 486].

По-друге, Маркс відводив праці роль механізму історичного генезису суспільства. Основу соціального життя утворює, за Марксом, система виробництва. У цьому полягає суть матеріалістичного розуміння історії і принцип визначальної ролі виробництва. У процесі праці людина змінює, переробляє речовину природи і пристосовує її до задоволення своїх потреб. Але, впливаючи «на зовнішню природу і змінюючи її, – відзначав К. Маркс, – вона в той же час змінює свою власну природу» [9, 488]. Звичайно, праця змінює і природу

суспільства, є незамінною основою його розвитку. Без цієї глибинної суті праці неможливо зрозуміти ні її роль, ні її місце в закономірностях становлення і розвитку людини і людського суспільства.

Розглядаючи виробництво як основу суспільного життя, Маркс виокремлює в ньому дві сторони: продуктивні сили та виробничі відносини. Під робочою силою, або здатністю до праці, К. Маркс розумів «сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм, жива особистість людини, і які використовуються нею щоразу, коли вона виробляє певні споживчі вартості» [6, 178].

Через відносини власності (спосіб поєднання виробника з засобами виробництва) система виробничих відносин визначає все життя суспільства – його класову структуру, тип і характер соціальної взаємодії та конфлікту, надбудовні відносини, тобто всю систему соціальних інститутів і норм. К. Маркс писав, що «поділ праці усередині сучасного суспільства характеризується тим, що воно породжує спеціальності, відособлені професії» [6, 159].

По-третє, принцип визначальної ролі виробництва природним образом доповнюється в марксизмі законом відповідності виробничих відносин характеру та рівню розвитку продуктивних сил. Відповідно до цього закону виробничі відносини складаються залежно від характеру і рівня розвитку продуктивних сил як форма їхнього розвитку і функціонування. Вони впливають на їхній розвиток, сприяючи чи навпаки гальмуючи його. Діалектика взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин, закон їхньої відповідності розкривають і вказують на джерело суспільно-історичного розвитку, що лежить у системі виробництва. Маркс розробляє закон відповідності і розвиває концепцію суспільно-економічної формації як методологічний принцип історичного і соціологічного аналізу.

На основі концепції присвоєння людиною своєї родової сутності через плідну працю Маркс створює грандіозне за гуманістичним пафосом вчення про суспільно-історичну, предметно-практичну сутність людини. У цьому вченні він прагне визначити людську діяльність як глобальний процес трудового олюднення світу, що перетворює природу «за мірками будь-якого виду», тобто відповідно до законів самої природи і водночас, накладаючи на природу людські характеристики, без чого природа не змогла б стати фактором людського буття, піднятися до рівня людини.

Дещо протилежної позиції щодо ролі розподілу праці дотримується французький соціолог Еміль Дюркгейм. Услід за К. Марксом Е. Дюркгейм піддав ретельному аналізу сам процес праці, визначив його найважливішу роль у життєдіяльності індивіда й

суспільства, а також його безпосереднє ставлення до процесу формування професійної мобільності фахівців. «Спосіб групування людей за принципом поділу праці, – підкреслює Дюркгейм, – суттєво відрізняється від того, який виражає розподіл населення у просторі. Професійне середовище так само не збігається з територіальним, як і з сімейним. Однак саме поділ праці найефективніше інтегрує сучасні суспільства і визначає основні риси їхньої структури» [2, 216].

Центральною соціологічною ідеєю, яка практично про ходить через усю творчість Дюркгейма, є ідея суспільної солідарності. Її рішення пов'язане перш за все з відповіддю на питання: «Які ті зв'язки, які об'єднують людей один з одним?» Ця проблема розглядається Дюркгеймом у роботі «Про поділ суспільної праці» (1893 р.). Так, розподіл праці – закон природи, і з цим погоджувався Е. Дюркгейм, але він розглядає цей процес не взагалі, а з точки зору співвідношення особистості і суспільства. Він задається питанням: чи відповідає розподіл праці інтересам особистості, морально чи воно? А головне, як впливає розподіл праці на соціальну солідарність людей у суспільстві? Для Е. Дюркгейма соціальна солідарність рівнозначна суспільному стану, а її відсутність – соціальній патології. Більше того, Е. Дюркгейм вважає, що вивчення зміни соціальної солідарності в соціально-історичному часі дає змогу вирішити проблему «як можливе одночасне зростання автономності особи та міцності соціального зв'язку» [2, 42].

У поясненні цієї проблеми Дюркгейм відштовхується від типової для соціології XIX століття ідеї двох моделей суспільства: традиційне та сучасне. Тому він виокремлює два типи соціальної солідарності. По-перше, механічну солідарність, яка була типовою для традиційного, архаїчного суспільства і ґрунтувалася на нерозвиненості та подібності складових суспільство людей. Індивід у такому суспільстві не належить сам собі, а колективна свідомість майже цілком покриває особистість, тобто відсутнє власне Я: «Я це тільки Ми». Як відомо, соціальне примушення виражалося тут у суворих репресивних законах, що карають за найменші відхилення від норм колективної поведінки.

По-друге, органічну солідарність, яка породжується поділом суспільної праці і яка заснована не на схожості, а на різниці індивідів. І якщо механічна солідарність припускає поглинання індивіда колективом, то органічна солідарність, навпаки, передбачає розвиток особистості. Саме завдяки розподілу праці індивід усвідомлює свою залежність від суспільства, яка раніше підтримувалася репресивними заходами. Як підкреслював Е. Дюркгейм, «тому що розподіл праці стає

важливим джерелом соціальної солідарності, то вона (поділ праці) разом з цим стає підставою морального порядку» [2, 89]. Тому перехід від механічної солідарності до органічної він вважає не тільки історичним законом, а й головним показником прогресу.

Отже, структурна організація «механічних» і «органічних» суспільств принципово відмінна. Ось як описує Дюркгейм структури суспільства органічної солідарності: «Вони будуються не шляхом повторення однорідних і подібних сегментів, а через систему різних органів, кожен з яких виконує спеціальну роль і які самі складаються з диференційованих частин. Соціальні елементи тут не однакової природи, і розташовані вони не однаково. Вони не вишикувані у лінійний ряд, як кільця у кільчатих, не вкладені одні в інші, а скоординовані і субординовані навколо одного центрального органу, що здійснює на інші частини організму стримуючий вплив. Сам цей орган не має вже того характеру, що у попередніх випадках, бо, якщо інші органи залежать від нього, то і він у свою чергу залежить від них. Безперечно, що він також перебуває в особливому, певною мірою привілейованому становищі, однак це становище зумовлено суттю тієї ролі, що воно виконує, а не якоюсь зовнішньою щодо нього причиною чи наданою йому ззовні силою» [2, 159]. У такому суспільстві статус індивідів визначається вже не їх походженням, а видом соціальної діяльності, професійною спеціалізацією, функціями їх як фахівців.

Розглядаючи солідарність як вищий моральний принцип, вищу універсальну цінність, Дюркгейм визнавав моральним і розподіл праці. Однак не можна не помітити, що суспільство, в якому домінує органічна солідарність, створює умови для розквіту індивідуалізму. Сама мораль і колективна потреба вимагають тут проявити себе. Разом з тим у суспільстві, де шанується особистість, для підтримки мирного співіснування диференційованих індивідів необхідні спільні цінності. У суспільстві, найвищим законом якого є індивідуалізм, важливо надати колективній свідомості достатній авторитет і досить широкий зміст.

Тим не менш будь-яке сучасне суспільство, в якому панує органічна солідарність, загрожує небезпекою роз'єднання і аномалії. Дюркгейм, природно, бачить наявність соціальних проблем і конфліктів. Разом з тим він вважав їх просто відхиленням від норми, викликаним недостатньою відрегульованістю відносин між головними класами суспільства. Для оцінки еволюції відносин «людина-праця» та характеристики індивідуалізації соціального поведіння Е. Дюркгейм ввів поняття «пластичність», що відображає здатність і можливість

індивіда формувати свою працю, свої професійні орієнтації й перспективи. Характерною рисою «пластичного» працівника науковець називає постійне внутрішньо детерміноване підвищення рівня його конкурентоспроможності, виявлення нових можливостей своєї професії й нових форм професійної самореалізації.

Таким чином, еволюція ставлення до праці призвела до актуалізації здатності індивіда формувати зміст професійної ролі відповідно до власних цілей і можливостей. У цьому плані Дюркгейм розвивав ідею створення професійних корпорацій в якості нових органів суспільної солідарності. Вони повинні, за його задумом, виконувати широке коло суспільних функцій – від виробничих до морально-культурних, виробляти та впроваджувати в життя нові форми, які будуть регулювати відносини між людьми і сприяти розвитку особистості. Вирішальну роль у справі соціальної інтеграції Дюркгейм відводив ідеалам і вірувань («колективним уявленням»), вбачаючи в них головні компоненти моралі і релігії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арістотель*. Політика / [пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка]. – 3-е вид. – К: Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2005. – 239 с.
2. *Дюркгейм* Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / [пер. с. фр.]. – М.: Наука, 1990. – 575 с.
3. *Жаліло Я.А.* Економічні аспекти філософії праці Г.Сковороди // М.І. Туган-Барановський та Г.С. Сковорода: науково-пізнавальна проща до місць життя видатних українців: [Матер. мобільного семінару факультету екон. наук НаУКМА]. – К., 2007. – С. 32-37.
4. *Кисельов М.М.* Феномен діяльності в реаліях сьогодення // Філософія. Антропологія. Екологія: Альманах. – Вип. 1. – К.: Стилос, 2000. – С. 45-55.
5. *Куц В. А.* Григорій Сковорода про роль праці у розвитку особистості // Вісник НТУ «Київський політехнічний інститут». Сер.: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2008. – № 3 (24). – С. 39-41.
6. *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 года / Маркс К., Энгельс Ф. // Собрание сочинений: в 50 т. – 2-е изд. – Т. 42. – М.: Политиздат, 1974. – 907 с.
7. *Платон*. Государство / [пер. с. древнегреч.] // Собрание сочинений в 4 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1994. – 654 с.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – 531 с.

9. *Энгельс Ф.* Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека / *Маркс К., Энгельс Ф.* // *Собрание сочинений: в 50 т. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1972. – Т. 20. – С.486-499.*

Отрешико В. С. Идея труда в истории (от Платона к Дюркгейму) и ее роль в контексте украинского государства.

В статье анализируется идея труда как основного фактора утверждения справедливого образа жизни, в частности в научных разработках Платона, Маркса и Дюркгейма; подчеркивается актуальность этой идеи для современной Украины: идея труда может стать тем камертоном, по которому должны осуществляться все процессы построения.

Ключевые слова: человек, труд, культура, государства, здоровый образ жизни.

Otrishko V. S. The idea of working in history (from Plato to Durkheim) and its role in the context of the Ukrainian state.

Analyzes the idea of labor as the main force for the promotion of equitable way of life, particularly in the scientific development of Plato, Marx and Durkheim, emphasizes the importance of this idea for the modern Ukraine: the idea of labor may become the tuning fork, which should be carried out on all construction processes.

Keywords: human, labor, culture, government, healthy lifestyle.

Морозов В. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРЕДМЕТА ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті наголошено, що принципово новими формами існування предмета педагогічного дискурсу є сучасні електронні засоби навчання та педагогічні програмні засоби, в тому числі комп'ютерні засоби навчання. Доведено, що в рамках міжособистісного спілкування педагогічний дискурс може розгортатися за допомогою мережі інтернет-комунікацій через електронну пошту, соціальні мережі, блоги, спеціалізовані форуми та інші інтернет-сервіси. Перспективним засобом медіа-супроводу педагогічного дискурсу виявляються спеціалізовані інформаційні освітні (педагогічні) мережі.

Ключові слова: педагогічний дискурс, форма педагогічного дискурсу, інформаційні освітні мережі.